

A történelem – micsoda is?

A *Kellek* történelemfilozófiai különszámáról

Bár a közbeszédben, különösen a politikai szövegekben ma is milliószor emlegetett fogalom, szinte úgy vagyunk vele, mint Ágoston az idővel – ha senki sem kérdezi, mintha tudnánk, miről van szó, ha kérdezik, gondban vagyunk. De csak szinte, mert legalább két évszázada igazából akkor sem magától értetődő, mire is gondolunk, ha magunknak próbáljuk megfogalmazni. Az, hogy nemcsak egyes történeti események vagy eseménysorok beszélhetők el és értelmezhetők, hanem a történelem egésze is, igényli az egész történeti időt átfogó *történelem* fogalmát, ezt az ismeretesen bibliai gyökerű újkori eszmét, amelyre – így Koselleck –, szemben a *historia* történeteket elbeszélő jelentésével, a 18. század dereka előtt még szava sem volt az európai nyelveknek. Csakhogy a mindent átölelő elbeszélés mindent átölelni tudó elbeszélőt, elbeszélői nézőpontot és az elbeszélést szervező, az elbeszélteket értelmező előzetes koncepciót, valamint az olvasóval lehetséges konszenzusba vetett reményt is igényel, és ezzel máris dilemmák olyan csapdájába lépünk, melynek kijáratára – s nem annak hitt másik bugyrára – azóta sem bukkant senki. Volt, aki igyekezett bölcsen berendezkedni a csapdában, hol rezignáltan, hol vigasztalón Elíziumot festve falára, vagy büszkén szembenézett annak áttörhetetlenségével, mások biztos kiút-tippeik kudarcán töprengtek, és volt, van, aki minderről hallani sem akarva mintha tágas, szűz mezőn lépdelne magabiztosan a csapda padlatán – társai fejcsóválásától kísérvé. A történelem filozófiája természetesen akkor születik meg, amikor problémaként, magyarázatra szorulóként merül fel az emberi nem egészként tekintett története – vagyis mindjárt a történelem modern fogalmával. Amikor a Sors vagy a Gondviselés irányításának gondolata már nem számíthat általános konszenzusra. E fogalomra azóta a maga támasztotta kérdések dús bokraként tekinthetünk.

DOI: 10.61901/Kellek.2024.72.01

A szerző címzetes egyetemi tanár, ELTE BTK.

Email: tamas.miklos@wiko-berlin.de

Micsoda is a történelem? Feltáruló igazság, értelem, teodíceapótló vigasz, nyelv, szöveg, irodalmi műfaj, hatalmi/harci eszköz, az emberi trauma neve? Kinek, minek a története? Elbeszélhető-e egyáltalán, és mi az elbeszélés előfeltétele? Ki a beszélő, és mi a viszonya elbeszéléséhez? Mi az elbeszélés nézőpontja, hány nézőpont lehetséges? Mi számít történelmi ténynek? Mit tudhatunk a megtörténteokről? Megállapítható-e „történelmi igazság”? Megadhatók-e, és melyek egy elbeszélés érvényességének kritériumai? Ki mit tekint „történelemhamisításnak”? Mi a történelmi idő, minek az ideje? Egységes-e? Egy időben hány idő van? Kezdet és vég, múlt–jelen–jövő, visszatérés – mit jelent? Hol az elbeszélésbe bevonható idő határa? Van-e, s milyen iránya van a történelemnek? Korszakok, korszakolás – mennyiben az elbeszélői üzenet, a koncepció, a hallgatólagos vagy nyílt elbeszélői célkitűzés eszközei? Mi a történetek és a történelem viszonya egymáshoz? Elgondolható egyáltalán több „történelem”? Közös és magántörténetek – van-e közös történelmünk/történetünk? Lehetséges-e egyáltalán közös tudás, beszélhetünk-e tudás- vagy élményközösségről? Ha erre egyáltalán igent mondanánk, kiket fog át, és kiket nem ez a közösség? Mi az elbeszélés célja? Mire szolgálnak a történelmi példák? Mi tekinthető a történelmi elbeszélés célközösségének? Mi a történelemtológia és a történelemfilozófia viszonya? Helyettes elbeszélés-e a történelem, ha az, mit helyettesít? Miért és kinek van egyáltalán szüksége erre a projekcióra? Mi a prófétai szerep és a történelmi narráció viszonya? Hogyan tekint saját pozíciójára a magát „elkötelezettnek” vagy „elfogulatlannak” látó történelmi elbeszélő? Hogyan hat az elbeszélői pozíció, az elbeszélő kora, kultúrája, előítéleteinek köre, személye stb. az elbeszélésre? Milyen morális vonatkozásai vannak egy-egy elbeszéléstípusnak? Mitől függ az elbeszélő bizakodó vagy szkeptikus hangja? Hogyan válik a történelem elbeszélése az interpretációk harcává? Hogyan működik (működnek) a történelem/történelemfilozófia/történelem-narratívák mint identitásképző eszköz(ök), mint a közbeszéd uralásának eszköze(i), mint harci eszköz(ök)? Miben különböznek, ütköznek győztesek és vesztesek elbeszélései? Kinek való, és kinek a zsákmánya lehet a történelem? Minek a története a történelemfilozófia története? Történelemfilozófia ma – van-e még ilyesmi, s mi végre?

Ki ne tudná folytatni e sort? Az itt következő írások néhány kérdést érinthetnek csupán. Az eszmetörténetinek tűnő szövegek arra utalnak, hogy úgy látszik, holtnak hitt dilemmák szellemei, megidézjük őket vagy sem, továbbra is köztünk vannak.